

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De koloniale kerk als wereldwijd kennisnetwerk

Meer, A. van der

Citation

Meer, A. van der. (2025). De koloniale kerk als wereldwijd kennisnetwerk. *Tijdschrift Voor Geschiedenis*, 138(1), 87-88. doi:10.5117/TvG2025.1.011.MEER

Version: Publisher's Version
License: [Creative Commons CC BY 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4247698>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Charles H. Parker, *Global Calvinism. Conversion and Commerce in the Dutch Empire, 1600-1800* (Yale University Press; New Haven, 2022) 416 p., \$40,00 ISBN 9780300236057

De koloniale kerk als wereldwijd kennisnetwerk

In bestaande literatuur worden predikanten in dienst van de VOC en WIC soms gekenschetst als nalatig en rigide. Predikanten zouden slechts op kleine schaal hebben bekeerd aangezien ze zich ondergeschikt maakten aan de commerciële en politieke belangen van de handelscompagnieën. Bovendien wordt aangenomen dat zij, geheel naar het stereotype van de stijve calvinist, zich slechts oppervlakkig inleefden in lokale gemeenschappen en evenmin bereid waren om de kerkelijke leer en praktijk aan te passen. Ook wordt de wereldwijde ontmoeting van predikanten met de niet-christelijke wereld vooral als een koloniaal fenomeen bestudeerd en nauwelijks in verband gebracht met intellectuele ontwikkelingen in het thuisland.

Parker betoogt in *Global Calvinism* dat de vroegmoderne kerk en haar relatie tot de handelscompagnieën beoordeeld moeten worden naar de maatstaven van die tijd. Vanuit dat perspectief wordt zichtbaar dat de kerk in bepaalde gebieden op grotere schaal handelde en cultureel flexibeler was dan vaak wordt aangenomen. Parkers hoofddoel is om aan te tonen dat de kerk wereldwijd opereerde in multiculturele, multireligieuze en kosmopolitische omgevingen, en dat deze interacties een aanzienlijke invloed hadden op intellectuele ontwikkelingen in de metropool.

Parkers *Global Calvinism* is het resultaat van decennialange bestudering van calvinisten in de metropool en koloniën. Dit is taaie materie, maar Parker heeft een vlotte pen waardoor zijn studie toegankelijk is. Het boek is onderverdeeld in zes hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk laat Parker zien

dat religieuze, politieke en commerciële belangen in de Republiek en in de overzeese gebieden samenvielen, en geeft hij een overzicht van de geschiedenis van de VOC, WIC en overzeese kerk. Het tweede hoofdstuk behandelt de complexe relatie tussen kerk en staat in de koloniën, en de spanning tussen bekering en winst. In hoofdstuk 3 en 4 onderzoekt Parker in hoeverre het geloof werd aangepast aan lokale culturen en religies. In hoofdstuk 5 en 6 verschuift de focus naar de impact van koloniale ervaringen op de beeldvorming van niet-christelijke religies en op intellectuele ontwikkelingen in de metropool.

Parker biedt een brede blik op de vroegmoderne geschiedenis van de kerk in relatie tot de VOC en WIC. Een recente vergelijkbare studie is Noorlanders *Heaven's Wrath* (2023), hoewel die zich beperkt tot de WIC. Parker toont eens te meer aan dat kerk en staat in de vroegmoderne wereld als vanzelfsprekend verweven waren en zich dus richtten op winst en bekering. Het doel van *Global Calvinism* is echter niet alleen om aan te tonen dat calvinisme een cruciaal onderdeel van het Nederlandse kolonialisme was, maar vooral om de overzeese kerk te bestuderen vanuit het perspectief van *global history*. Op pagina 5 schrijft Parker: 'This book focuses on the mutual exchanges and influences resulting from Dutch participation in the global orbit of goods, peoples, and texts in the early modern period.' Historiografisch verhoudt Parker zich tot literatuur over die globale uitwisseling van ideeën en goederen. Hij plaatst de Nederlandse overzeese kerk in die bredere historiografische context door parallellen te trekken met andere rijken,

zoals het Ottomaanse en Spaanse rijk, alsook het Mogolrijk in India. Geestelijken in al die rijken voedden intellectuele ontwikkelingen en hadden met dezelfde dilemma's en uitdagingen te maken. Volgens Parker staat het onderzoek naar Nederlandse overzeese kerkgeschiedenis in deze context nog in de kinderschoenen.

Met name in hoofdstuk 5 en 6 levert Parker een vernieuwende bijdrage aan de historiografie. Hij laat scherp zien hoe ideeën over niet-christenen en de niet-christelijke wereld, gevoed door ervaringen van predikanten in de koloniën, de lens gingen vormen waarmee 'vijanden' in de Republiek werden beschouwd. Stereotypen van niet-christenen – 'heidenen' – in de koloniën werden toegepast op katholieken en rationalistische stromingen, waaronder cartesianen. Koloniale religieuze vijandschap raakte dus verweven met beelden van de religieuze 'ander' in de Republiek. Parker laat overtuigend zien dat overzeese predikanten niet alleen deze religieuze beeldvorming hebben beïnvloed, maar dat de ontmoeting met 'de ander' ook de weg plaveide voor ideeën over tolerantie, Verlichting en religieus relativisme.

Parker kijkt tevens naar de kerkelijke praktijk in de koloniën. Daar moesten predikanten zich verhouden tot *accommodatio* – de mate waarin lokale religieuze en culturele gebruiken geïncorporeerd konden worden in het hervormde geloof. Parker toont in hoofdstuk 3 en 4 knap aan hoe predikanten vaak meer aanpassingsbereid waren dan het stereotype van de rigide calvinist wil doen geloven. Hoewel er strijd werd geleverd tussen preciezen en rekkelijken werd er op kernpunten afgeweken van de orthodoxie van het thuisland. Zowel betreffende de sacramenten als betreffende de Bijbelvertalingen werd tot op zekere hoogte gepoogd een vertaalslag te maken naar de praktische, culturele en religieuze wereld van lokale gelovigen in de koloniën.

Hoewel Parker een gedetailleerde analyse biedt van belangrijke en onderbelichte aspecten van de overzeese kerkgeschiedenis, had hij de significantie van zijn bevindingen steviger kunnen aanzetten worden door zich duidelijker tot de historiografie van die onderwerpen te verhouden. In recente studies wordt benadrukt dat het lokale perspectief, lokale handelingsruimte en interculturele en interreligieuze wederzijdse beïnvloeding onderbelichte aspecten van de Nederlandse overzeese kerkgeschiedenis zijn. Parker levert hier een belangrijke bijdrage aan, maar wellicht zonder dat de niet-ingevoerde lezer dat beseft.

Een ander kritiekpunt is dat Parkers hoofdstukken overtuigend en diepgravend zijn, maar dat zijn onderwerpkeuzes meer toelichting hadden verdiend. Vanwaar de focus op Bijbelvertalingen en *accommodatio*, en niet op andere kernactiviteiten van de overzeese kerk? Waarschijnlijk omdat Parker wil aantonen dat een wereldwijd web van kerkplantingen intellectuele ontwikkelingen voedde. Daarom is mogelijk gekozen om onderwerpen als scholing en de overzeese diaconie niet uit te lichten, want die ervaringen zullen in mindere mate intellectuele ontwikkelingen gevormd hebben. Het is nu echter deels aan de lezer om deze aannames te maken.

Deze opmerkingen zijn slechts kanttekingen bij een verder uitstekende studie. Parker levert een gedetailleerd en boeiend beeld van de kerk onder de VOC en WIC in een multiculturele en kosmopolitische context. Daarmee levert hij een belangrijke bijdrage aan de historiografie van de Nederlandse koloniale kerkgeschiedenis, aan de studie van calvinisme in een globale context en aan het begrip van intellectuele ontwikkelingen in de metropool in de vroegmoderne periode.

Alexander van der Meer, Universiteit Leiden